Gheorghe CHIVU

LIMBA OFICIALĂ DIN REPUBLICA MOLDOVA ŞI UNITATEA CULTURII ROMÂNEŞTI

Unitatea unei culturi este dată, în mod esenţial, de unitatea formei de expresie a acesteia.

Intelectualii români, convinşi de acest adevăr, au acţionat în mod constant, în epoca modernă, nu doar pentru înnoirea şi perfecţionarea limbii noastre literare, ci şi pentru constituirea unor norme unice cu caracter supradialectal.

Rodul acestei acţiuni a devenit vizibil, pentru prima dată, în cursul secolului al XIX-lea, când, încă înainte de constituirea primului stat românesc unitar, a fost depăşită pentru totdeauna condiţia regională a culturii noastre laice[1]. Aceeaşi acţiune a făcut ca, la scurt timp după Marea Unire, să fie eliminate rapid puţinele elemente neromâneşti pătrunse în vorbirea intelectualilor transilvăneni[2].

Fiind plasată, prin voinţa politică a marilor puteri europene, în afara graniţelor estice ale statului român, românitatea basarabeană a fost supusă timp îndelungat nu acţiunii normalizante şi unificatoare a limbii române literare, ci aceleia destabilizatoare şi centrifuge a limbii ruse, devenită limbă oficială în administraţia, cultura şi ştiinţa tuturor statelor grupate în fosta Uniune Sovietică.

Spre deosebire de vorbirea oamenilor simpli, pentru care Prutul nu a constituit nicicând o graniţă lingvistică[3], scrisul şi apoi rostirea literară din Republica Moldova au fost în mod programatic influenţate de limba oficială a noului imperiu rusesc. Începând cu grafia (slovele ruseşti au indus treptat unele rostiri neromâneşti[4]), continuând cu vocabularul (în special în componenta sa neologică) şi extinzându-se apoi asupra sintaxei şi a topicii, influenţa rusească era menită nu atât să creeze, cum s-a afirmat adesea, o nouă limbă romanică est-europeană, cât să condamne la dispariţie varianta intelectuală a limbii române în uz din Basarabia.

Aşa-zisa „limbă moldovenească", „limbă de stat" în Republica Sovietică Socialistă Moldovenească şi, continuare semnificativă, în Republica Moldova, trebuia astfel să limiteze şi apoi să anuleze funcţiile culturale ale românei. În acelaşi timp, prin opoziţia declarată faţă de limba literară din România, „limbă moldovenească" avea menirea de a asigura influenţa instituţionalizată a limbii ruseşti şi apoi generalizarea acesteia ca unic instrument de promovare a culturii. Consecinţă aproape firească, românii „moldoveni", forţaţi, printr-o intensă propagandă, să constate caracterul „ţărănesc", „necivilizat" al limbii lor materne, au fost constrânşi să accepte chiar pentru conversaţia zilnică dacă nu integral limba rusă, cel puţin influenţe semnificative ale acesteia[5]. Deznaţionalizarea a devenit astfel din politică de stat opţiune culturală individuală. Iar accentuarea diferenţelor dintre uzul lingvistic basarabean şi limba română literară a dus la erodarea sentimentului naţional şi la diminuarea conştiinţei apartenenţei la românitate[6].

Renaşterea conştiinţei naţionale a românilor basarabeni a început de aceea, la sfârşitul anilor '80 ai secolului trecut, cu revendicări privitoare la forma şi la statutul limbii materne[7]. Exact ca în mişcarea ce a iniţiat cultura românească modernă, alfabetul latin a fost primul revendicat. El dovedea acum nu latinitatea limbii, ci românitatea ei. La fel cum dovedeau, în ciuda unei îndelungate izolări, structura morfologică şi fondul principal lexical al aşa-zisei „limbi moldoveneşti"[8].

Contactele tot mai intense cu Ţara, circulaţia informaţiei culturale româneşti peste Prut, dar mai ales acţiunea remarcabilă a unor intelectuali basarabeni, a unor publicaţii şi instituţii de cultură[9] au transformat rapid o exprimare ce turna nu o dată formă românească în tipare ruseşti, într-o autentică limbă literară românească.

BDD-A20903 © 2003 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:00:00 UTC)

Limba română literară standard s-a impus astfel în mai puţin de un deceniu în Republica Moldova. Lucrările normative tipărite recent de lingviştii din Chişinău (*Dicţionarul explicativ uzual* şi *Dicţionarul ortografic*, ambele *ale limbii române*[10]) consfinţesc această impunere, iar publicaţii de largă circulaţie, redactate de autori din stânga Prutului, au acum aceeaşi formă cu cele scrise în România.

Afirmaţia abia formulată pare a fi contrazisă totuşi de persistenţa unor fapte neromâneşti în uzul literar basarabean[11].

Ordinea cuvintelor în unele intervenţii radiofonice sau televizate nu este totdeauna românească, în formulări precum *Unde tu te duci?* sau *De unde tu vii?* putând fi recunoscut uşor modelul rusesc. Din interviurile unor intelectuali, transmise, cum se mai spune uneori, *pe televizor*, sau chiar din textele pe care le publică aceştia aflăm, spre exemplu, că *de nimeni n-au fost impuşi să studieze limba rusă.* Prin calchierea construcţiilor ruseşti se explică şi formulări de tipul *se discută la tema tratatului de bază* sau *comunică cu oamenii cu care ţi s-a încredinţat să conduci*[12], iar „bilingvismul armonios", în fapt bilingvism unilateral, impus doar „moldovenilor", explică pe deplin şi utilizarea unor termeni sau sintagme precum *amplitudă* (în loc de *amplitudine*), *benzin* (în loc de *benzină*), *canistru* (în loc de *canistră*), *culinărie* (în loc de *artă culinară*), *cultivaţie* (în loc de *cultivare*), *period* (în loc de *perioadă*), *product* (în loc de *produs*), *carnet de muncă* (în loc de *carte de muncă*), *foaie de boală* (în loc de *certificat medical*), *telefon paralel* (în loc de *telefon cu derivaţie*) sau *termen de încercare* (în loc de *perioadă de probă*).

Fapte de tipul celor citate sunt tot mai rar înregistrate în vorbirea intelectualilor români din Republica Moldova[13]. Iar vocabularul literar de cultură generală continuă să se resimtă de influenţa limbii ruse în componenta sa neologică doar pentru că „bilingvismul naţional-rus" şi „rus-naţional" oferă vorbitorului obişnuit, de multă vreme şi pe multe căi, termenii de circulaţie internaţională în primul rând în variantă ruseas-că[14]. Şi pentru că, desigur, cartea, publicaţiile, radioul şi televiziunea românească, fiind greu accesibile, nu reuşesc să se constituie, din motive evident nonculturale, într-un autentic pol de echilibru.

În ciuda unei remarcabile evoluţii pozitive, reintegrarea intelectualilor basarabeni în spaţiul cultural românesc nu este însă deplină. Formulând această afirmaţie, nu avem desigur în vedere circulaţia deloc satisfăcătoare a cărţii şi presei basarabene în Ţară (au dispărut chiar şi emisiunile postului de televiziune din Chişinău), respectiv aceea, la fel de nesemnificativă, a publicaţiilor româneşti în Republica Moldova[15]. Nu ne referim nici la aplicarea unor judecăţi de valoare şi la construirea unor ierarhii distincte pentru cele două componente ale culturii româneşti, deşi, dacă în trecut a existat o singură literatură şi o singură ştiinţă românească, este greu de înţeles de ce continuăm să facem distincţie între basarabean şi românesc în aceste domenii[16]. (*Bibliografia românească de lingvistică,* publicată anual de revista bucureşteană „Limba Română", nu include, spre exemplu, nici un titlu publicat dincolo de graniţa estică a României, deşi lingviştii din Chişinău au în mod explicit ca preocupare curentă studierea şi normarea limbii române.)

Afirmând că reintegrarea scrisului basarabean în cultura românească nu este încă deplină, atragem însă atenţia asupra faptului că, în Republica Moldova, româna literară nu şi-a recâştigat integral funcţiile culturale, transferate de timp îndelungat, în mod abuziv, limbii ruse. Concurenţa (re)oficializată a acestui idiom[17], coroborată cu exerciţiul lingvistic al celor ce ilustrează în prezent majoritatea domeniilor ştiinţei, tehnicii, justiţiei şi administraţiei (exerciţiu dobândit în timpul studiilor, făcute de regulă sau exclusiv în ruseşte, şi întărit prin obligatoriul bilingvism actual), plasează încă limba română pe o poziţie de inferioritate.

Actualele vocabulare de specialitate, create, la Chişinău, sub presiunea unui timp prea scurt, nu atât prin asimilarea celor uzuale în Ţară (nici ele perfecte), cât prin traducerea

BDD-A20903 © 2003 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:00:00 UTC)

sau adaptarea terminologiilor ruseşti, respectiv prin inventarea unor termeni sau reactualizarea unor regionalisme sau a unor cuvinte populare[18], cer încă o atentă analiză şi o consecventă normalizare[19]. Deşi avem, după numai un deceniu, aceeaşi limbă literară standard, utilizăm nu o dată terminologii de specialitate parţial diferite (în cazul fericit în care nu folosim, pentru comunicarea tehnico-ştiinţifică şi juridic-administrativă, două limbi distincte).

Conştienţi de faptul că afirmaţiile noastre, bazate pe o documentare fatalmente incompletă, pot fi subiective şi apreciind totodată marile eforturi depuse de terminologii basarabeni (mai atenţi adesea la normarea terminologică decât specialiştii români), ne este greu să acceptăm, într-o variantă intelectuală a limbii române, o serie de propuneri sau chiar de termeni, respectiv de îmbinări de cuvinte cu funcţie terminologică incluse în o serie de publicaţii cu caracter normativ apărute la Chişinău[20]. Avem în vedere, spre exemplu, sintagma *terminologii ramurale* („~ de ramură", adică „~ de specialitate"), numele unor alimente precum *alcool absolut* („~ pur"), *vin armonios* („~ asortat?"), *vin corpolent* („~ cu corp", adică având tărie şi buchet) sau *vin gazeificat* („~ gazos"), câteva nume de meserii precum *baci* „cioban", *ciontolitor* („dezosator"), *dubălar* („tăbăcar"), respectiv *cupajist* („specialist în cupajare"), *montajist* („specialist în montaje", alternând cu *montajor* şi cu mult mai frecventul *montator*), *mulajist* („creator de mulaje") sau *sticluitor* („geamgiu"), un termen medical precum *insomniat* („insomniac"), sau unul din domeniul economic precum *a acţioniza* („a transforma, adică, o întreprindere de stat în societate pe acţiuni").

Cum chiar terminologii basarabeni, conştienţi că lacunele şi erorile din terminologiile de specialitate pot „avea un efect dăunător asupra unităţii şi unificării sistemelor terminologice româneşti"[21], au renunţat între timp la varianta rusească a unor neologisme internaţionale, precum *termin,* sau la unele invenţii lexicale, precum *computator* şi *computativa*, acceptând *termen, computer* şi *computeriza*, uzuali în română, sperăm că armonizarea şi apoi unificarea terminologică vor continua, astfel ca, nu foarte târziu, şi alte creaţii arbitrare, termenii populari şi regionali, respectiv variantele lexicale de tip rusesc, să iasă din uz.

Timpul, dar mai ales o mai bună colaborare între specialiştii şi între instituţiile de profil din România şi din Republica Moldova trebuie să conducă la găsirea unor soluţii şi a unor forme unice şi pentru limbajele de specialitate, nu doar pentru limba română comună, respectiv pentru româna literară standard. Pentru că nu se va putea vorbi de o autentică unitate culturală în spaţiul românesc decât atunci când, alături de literatura beletristică şi de presă, vor utiliza aceleaşi forme ale românei literare moderne administraţia, justiţia, toate disciplinele ştiinţifice şi toate domeniile activităţii tehnice, indiferent pe care parte a Prutului sunt exercitate.

Unitatea unei culturi este dată, în mod esenţial, de unitatea formei sale de expresie. Realizarea acestei unităţi impune însă acţiune şi voinţă convergente.

NOTE

[1] S-a integrat în acest proces de unificare a normei literare şi teritoriul trecut, în 1812, sub ocupaţie ţaristă, până spre 1870 limba literară din Basarabia evoluând practic în acelaşi fel cu aceea utilizată în celelalte provincii româneşti. Vezi, pentru aceasta, Eugen Coşeriu, *Latinitatea orientală,* în „Limba Română" (Chişinău), IV, 1994, nr. 3 (15), p. 19-20.

[2] Evoluţia limbii române literare din Republica Moldova după 1990 prezintă analogii cu situaţia constatată, după 1918, în provinciile româneşti ce nu aparţinuseră politic României (vezi Mioara Avram, *Consideraţii asupra situaţiei limbii române în Republica Moldova,* în „Limba Română", XLI, 1992, nr. 5, p. 254-256, 257). Analogia a devenit evidentă şi pentru intelectualii basarabeni, de vreme ce redactorii revistei „Limba Română" din Chişinău au retipărit, în 1994, un text din 1934, în care Octav Şuluţiu pleda pentru eliminarea elementelor neromâneşti din uzul literar al transilvănenilor (Octav

BDD-A20903 © 2003 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:00:00 UTC)

Şuluţiu, *Limba românească în Ardeal,* în „Limba Română" (Chişinău), IV, 1994, nr. 2 (14), p. 21-27).

[3] A se vedea, dintre studiile recente consacrate subiectului, Eugen Coşeriu, *art. cit.,* p. 17-19 ; N. Saramandu, *Graiurile moldoveneşti în cadrul limbii române,* în *Limba română şi varietăţile ei locale,* Bucureşti, 1995, p. 119-122 ; Vasile Pavel, *Graiul românilor basarabeni, expresie a teritoriului de limba română,* în *vol. cit.,* p. 86-89.

[4] Sunt bine cunoscute dintre acestea preiotarea, confuzia dintre diftongii *ea* şi *ia* şi unele palatalizări. Au fost semnalate însă şi schimbări ale pronunţiei unor nume proprii, deopotrivă toponime şi antroponime (vezi, spre exemplu, Anatol Ieremia, *Ocrotirea limbii române – prioritate naţională,* în „*Mult e dulce şi frumoasă...*", Chişinău, 2001, p. 15-16), cea mai interesantă fiind „migrarea" dinspre română spre rusă a numelui propriu *Căpcân,* devenit, prin intermediul grafiei ruseşti, *Kápkin*.

[5] Termenii ruseşti au pătruns, atât prin contactul direct dintre populaţii, cât şi prin şcoală, chiar în vorbirea oamenilor simpli, după cum dovedesc *Dicţionarul dialectal,* publicat sub coordonarea lui Rubin Udler (5 volume, tipărite la Chişinău, în 1985-1986), şi recenta culegere de texte dialectale intitulată *Graiuri româneşti din Basarabia, Transnistria, nordul Bucovinei şi nordul Maramureşului,* întocmită de Maria Marin, Iulia Mărgărit, Victorela Neagoe şi Vasile Pavel (Bucureşti, 2000).

[6] Despre sentimentul unora dintre românii din Basarabia că vorbesc o altă limbă decât româna şi implicit despre convingerea lor că aparţin, prin aceasta, unui alt popor, vezi, între alţii, Silviu Berejan, *Aspecte ale studierii limbii române în Republica Moldova,* în „Limba Română" (Chişinău), IV, 1994, nr. 3 (15), p. 30.

[7] Lupta pentru limba română, similară din multe puncte de vedere aceleia duse de intelectualii români în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, poate fi urmărită în detaliu în volumul publicat, în 1990, de Ion Dumeniuk şi Nicolae Mătcaş (*Coloana infinită a graiului matern*), respectiv în acela alcătuit de Ion Eţcu şi Tamara Răileanu (*Situaţia sociolingvistică din R.S.S.M. reflectată în presa periodică (1987-1989)*), a cărui primă parte a fost editată în 1999.

[8] Vezi şi Grigore Brâncuş, *Vitalitatea limbii române,* în *Limba română şi varietăţile ei locale,* p. 56, 60. Eugen Coşeriu, pledând pentru identitatea limbii române vorbite în Republica Moldova cu cea din România, afirma că rusificarea în cadrul celei dintâi s-a produs doar la nivel individual (Eugen Coşeriu, *Latinitatea orientală,* p. 17).

[9] Pentru această acţiune, a se vedea, în afara volumelor citate în nota 8, şi articolele semnate de Mioara Avram (*Consideraţii asupra situaţiei limbii române în Republica Moldova,* p. 249-260) şi Silviu Berejan (*Aspecte ale studierii limbii române în Republica Moldova,* p. 29-38).

[10] Cele două lucrări, tipărite la Chişinău, în anii 1999 şi 2000, urmează unei serii bogate de lucrări normative de mai mică întindere. Pentru acestea, vezi Silviu Berejan, *art. cit.*, şi Marina Rădulescu, *Lucrări de ortografie publicate în Republica Moldova,* în „Limba Română", XLI, 1992, nr. 5, p. 287-291.

[11] Exemplele sunt extrase în primul rând din rubrica de cultivare a limbii găzduită de peste un deceniu în paginile revistei „Limba Română" din Chişinău. Am folosit însă şi alte lucrări consacrate limbii literare actuale din Republica Moldova, precum cele citate în bibliografie sub numerele 12 şi 13.

[12] Vezi şi Mioara Avram, *art. cit.,* p. 257-259; Albina Dumbrăveanu, *Terminologia onomastică şi unele probleme de cultivare a limbii,* în *Mult e dulce şi frumoasă...*, p. 57-63.

[13] Dovadă faptul că ele nu mai apar în *Dicţionarul explicativ uzual al limbii române* (Chişinău, 1999) şi sunt incluse, uneori, în *Dicţionarul ortografic românesc* (Chişinău, 2000) numai pentru a norma o formă încă utilizată, chiar dacă aceasta a devenit populară sau este considerată învechită.

[14] Această reformulare a „bilingvismului armonios" aduce în prim-plan limba rusă, acesteia alăturându-i-se nu limba română (fie ea numită şi „moldovenească"), ci limba fiecărei naţionalităţi din Republica Moldova. Pentru poziţia oficială a limbii române dincolo de Prut, vezi pe larg Anatol Ciobanu, *Politici lingvistice,* p. 52-61.

[15] Ca şi cartea trimisă de editurile din România, cartea tipărită în limba

BDD-A20903 © 2003 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:00:00 UTC)

română în Republica Moldova are o prezenţă nesemnificativă în librării. S-a constatat că fiecărui vorbitor nativ al limbii române îi revin, dincolo de Prut, 2,07 cărţi tipărite în limba sa maternă, în vreme ce pentru un rus sunt imprimate 24,2 titluri, în ciuda ponderii total diferite a celor două naţionalităţi. Vezi pentru această statistică Teodor Cotelnic, *Adoptarea legislaţiei lingvistice şi revenirea la grafia latină: efecte şi perspective,* în *Mult e dulce şi frumoasă...*, p. 47.

[16] Din ce în ce mai numeroşi autori pledează, în România şi în Republica Moldova, pentru o autentică integrare culturală. A se vedea, însă, Ion Ciocanu, *Literatura română din Republica Moldova,* în „Limba Română" (Chişinău), VII, 1997, nr. 5 (35).

[17] Vezi Anatol Ciobanu, *art. cit.*

[18] Apelul la termeni populari sau arhaici, respectiv la creaţii lexicale după model rusesc, pare justificat de absenţa unor cuvinte corespunzătoare în terminologiile de specialitate utilizate în România. S-a observat însă mai puţin că, prin respectarea fidelă a modelului lexicografic rusesc, în dicţionarul ce cuprinde *Denumiri de profesii şi ocupaţii* (Chişinău, 2000), alcătuit pentru a facilita completarea în limba română a „carnetelor (adică a cărţilor) de muncă" au fost inventariaţi, spre exemplu, nu mai puţin de 4.556 de termeni, prea mulţi, desigur, comparativ cu numărul real al profesiilor.

[19] Terminologii basarabeni şi-au propus, în mod explicit, ca obiective unificarea şi normalizarea terminologiilor în limba română (a se vedea pentru aceasta Albina Dumbrăveanu, *Cuvânt înainte*, în *Mult e dulce şi frumoasă...*, p. 4). Semnificative sunt, în acest sens, şi materialele prezentate în cadrul unor reuniuni ştiinţifice precum *Terminologie şi limbaje specializate* (ediţia a II-a, Chişinău, 12 noiembrie 1999).

[20] Pentru câteva dintre aceste publicaţii a se vedea bibliografia de la sfârşit.

[21] Alina Dumbrăveanu, *Traducerea şi funcţionalitatea terminologiei ştiinţifice naţionale,* în *Mult e dulce şi frumoasă...*, p. 32-33.

BIBLIOGRAFIE

1. „Limba Română", Chişinău, I (1991).

2. *ABC-ul funcţionarului serviciului de personal,* Chişinău, 1998 (Centrul Naţional de Terminologie).

3. *Denumiri de profesii şi ocupaţii. Dicţionar rus-român,* Chişinău, 2000 (Centrul Naţional de Terminologie).

4. *Dicţionar de transport auto (rus-român),* Chişinău, 1991 (Centrul Naţional de Terminologie).

5. *Dicţionar explicativ uzual al limbii române,* Chişinău, 1999 (Academia de Ştiinţe a Republicii Moldova, Institutul de Lingvistică).

6. *Dicţionar financiar-bancar (rus-român-francez-englez),* Chişinău, 1999 (Centrul Naţional de Terminologie).

7. *Dicţionar ortografic românesc,* Chişinău, 2000 (Academia de Ştiinţe a Republicii Moldova, Institutul de Lingvistică).

8. *Dicţionarul lucrătorului din construcţii şi gospodăria locativă (rus-român),* Chişinău, 1999 (Centrul Naţional de Terminologie).

9. *Dicţionarul silvicultorului (rus-român),* Chişinău, 2000 (Centrul Naţional de Terminologie).

10. *Ghidul funcţionarului public (corespondenţă şi tehnica secretariatului),* Chişinău, 1996 (Centrul Naţional de Terminologie).

11. *În lumea cuvintelor,* Chişinău, 2000 (Centrul Naţional de Terminologie).

12. *Limba română este patria mea. Studii. Comunicări. Documente,* Chişinău, 1996.

13. *Probleme actuale de traducere şi terminologie,* Chişinău, 2002 (Centrul Naţional de Terminologie).

14. *Situaţia sociolingvistică din R.S.S.M. reflectată în presa periodică (1987-1989),* vol. I, Partea 1, Chişinău, 1999 (Academia de Ştiinţe a Republicii Moldova, Institutul de Lingvistică).

15. Gh. Bostan, Slavian Guţu, Viorel Ciubotaru, *Mic dicţionar de informatică rus-moldovenesc,* Chişinău, 1990.

16. Ion Dumeniuk, Nicolae Mătcaş, *Coloana infinită a graiului matern,* Chişinău, 1990.

17. Marin Mocanu, *Dicţionarul lucrătorului din alimentaţia publică (rus-român),* Chişinău, 1996 (Asociaţia Naţională de Terminologie „TermRom – Moldova").

BDD-A20903 © 2003 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:00:00 UTC)